

БЕОГРАДСКИ ОПУС АРХИТЕКТЕ ЈОВАНКЕ ЈЕФТАНОВИЋ (1912–1994)

ЈЕЛЕНА ГАЧИЋ

САЖЕТАК:

Јованка Јефтановић спада међу најзначајније жене које су пре 1941. године дипломирале на Архитектонском факултету Универзитета у Београду, остваривши професионални ангажман у послератно време, од четрдесетих до краја шездесетих година двадесетог века. У њеној каријери се истиче опус који је остварила у Београду и околини, проистекао из рада у урбанистичким и пројектантским институцијама. Иако је у историографији правовремено препознат њен значај у српској послератној архитектури, целокупан стваралачки допринос није темељито валоризован. Отуд овом приликом износимо непознате чињенице о животу и делу архитектке Јованке Јефтановић, у циљу што потпунијег тумачења њеног рада.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: *Јованка Јефтановић, српска послератна архитектура, Београд, Обреновац, Барајево, урбанизам*

ABSTRACT:

Jovanka Jeftanović is one of the most significant female architects who graduated at the Faculty of Architecture of the University of Belgrade prior to 1941, and whose professional career spanned post World War II period, from 1940s to 1960s. The designs she authored in Belgrade and in the surrounding area, while working in eminent town planning and designing offices, are among her most admirable projects. Even though historiography has timely recognised her significance for the Serbian post-war architecture, her entire contribution has not been thoroughly valorised. For that reason, we take this opportunity to present the unknown facts about the life and work of architect Jeftanović with the aim of providing a comprehensive interpretation of her opus.

KEYWORDS: *Jovanka Jeftanović, Serbian post-war architecture, Belgrade, Obrenovac, Barajevo, urbanism*

Развој српске послератне архитектуре обележиле су личности аутентичног ауторског проседеа које су својим материјализацијама обогатиле градитељски фонд бројних градова. Због недовољне историјске дистанце, делатност многих архитеката није адекватно историографски валоризована и критериолошки утемељена. То је случај и с архитектором Јованком Јефтановић, чији професионални ангажман дуго није био историографски проучен, иако је реализовала бројне јавне грађевине које су постале визуелни репери градова. У овом раду утврдиће се улога архитекте Јованке Јефтановић у актуелним уметничким токовима архитектуре педесетих и шездесетих година прошлог века, њен допринос урбанистичком и архитектонском развоју града Београда, потенцијални узор и стилска атрибуција, што има за циљ адекватније разумевање архитектуре послератног доба.

Јованка Јефтановић је рођена 7. јануара 1912. године у Београду, у породици знаменитог сарајевског трговца Димитрија Јефтановића.¹ Пошто је њена породица активно финансијски помагала организацију *Млада Босна*, поједини чланови породице хапшени су и саслушавани, због чега су се по завршетку Великог рата преселили у Београд. Ту се школовала Јованка Јефтановић и марта 1937. године дипломирала на Архитектонском одсеку Техничког факултета.² По завршеном школовању, запослила се у бироу инж. Ђорђа Лазаревића и Владете Максимовића, где је радила све до 1941. године.³ Рат је прекинуо њено бављење струком, а након рата се као сарадница Николе Добровића посветила урбанизму. Радила је у Урбанистичком бироу Општине града Београда 1945. године, Урбанистичком институту од 1945. до 1948, а у Урбанистичком заводу Србије на обнови земље, пројектовању индустријских, рударских насеља, бањских и градских агломерација. Од 1950. до 1954. године ради у Пројектном бироу „Србија“, да би већ наредне године са богатим урбанистичким искуством основала пројектантски биро „Пројектбиро“, са сарадницима Михајлом Митровићем (1922–2018) и Радивојем

Томићем (1922–2017), где је радила до пензионисања 1968. године.⁴ Након ангажмана на Златибору, остатак живота проводи у Београду, где и умире 1994. године.

Почетак њене стваралачке делатности везује се за период обнове модерне ауторске архитектуре интернационалног усмерења. Овој обнови је претходило коренито преуређење градитељских токова у Србији, примерено идеолошким циљевима новоуспостављене Савезне Федеративне Републике Југославије. Године непосредно после рата, између 1945. и 1950, у историографији се нотирају као време утицаја Совјетског Савеза, те агитпропа и соцреализма у уметности и култури.⁵ Већ око 1950. године друштвена средина је била спремна за неповратно разилажење са идејама социјалистичког реализма, када је било одржано Саветовање архитеката у Дубровнику.⁶

Постепено, аутори се одвајају од постојеће идеологизоване праксе тежећи ка студиозном, а не унапред нормираном решавању архитектонских проблема. Архитектура шездесетих и седамдесетих година, уз све стилске, морфолошке и структуралне разлике које су се наслањале на глобални тренд преозначавања *интернационалној* језика модернизма, с временом је постала означитељ пожељних друштвених вредности. Као симболична и дословна конструкција идеолошког поретка, архитектура је заступала идеју прогреса, слободе, транзиције и непрестане еволуције, легитимишући захват модернизације југословенског друштва.⁷ Управо је у оваквом друштвено-историјском и културном контексту стварала Јованка Јефтановић, негујући индивидуални израз у склопу модерне архитектуре интернационалног усмерења под окриљем београдске школе архитектуре.⁸

Своје прво градитељско остварење аутентичног ауторског проседеа, остварила је пројектујући стамбено-пословну зграду „Пројектбироа“ у Кондиној број 1а (сл. 1), у сарадњи с колегама Михајлом Митровићем и Радивојем Томићем, 1957. године.⁹ Пошто је првобитан захтев за грађење зграде у Улици Теодора Драјзера од-

бијен, Јефтановић, Томић и Митровић су одлучили да објекат саграде у историјском центру града, на месту порушене куће трговца Барловца у Кондиној улици број 1а.¹⁰ Убрзо су, и поред многих административних препрека, добили потребна одобрења од општине, као и кредит од банке који су отплатили на време у целини. Уобичајена пракса била је да се у приземљу и на првим спратовима пројектује пословни садржај, да би на вишим спратовима следило становање, што овде није случај. Архитектонски концепт грађевине прилагођен је потребама становања и рада оснивача „Пројектбироа“, чије су се радне просторије налазиле делимично на петом и на читавом шестом и седмом спрату.¹¹ Фасада објекта је асиметрична – композицију чине истурени еркерни рам са балконима и равна фасадна површ с подеоним тракама. Разлика између ових делова додатно је потцртана обрадом отвора и материјалима. Десни део је знатно истурен у односу на леви, а димензије су одређене једним новим флуидом који омогућава да се скине епидерма с конструкције и технизације куће.¹²

Основе трособних станова који – уз два једнособна стана, две гараже и просторије атељеа „Пројектбироа“ – испуњавају простор седмоспратнице, могу да послуже као пример функционално решеног, целовитог простора за рад и становање. Упркос различитим структурама, сви станови у згради су једнаке квадратуре. На другом спрату становала је Јованка Јефтановић, Митровић на трећем, а Томић на четвртом.¹³ Вредно је истаћи да се у овој згради налазе и двоетажни станови, који се ретко појављују у београдској архитектури тог доба, као и да су Митровић и Томић физички учествовали у зидању зграде. Аутори су настојали да утилитаран објекат, прочишћеног и сведеног архитектонског израза, оплемене неархитектонским делима пластичних уметности, која нису интегрални део композиције, већ су аплицирана на архитектонски објекат као на подлогу.¹⁴ Ту су уметничка дела реализована у разноврсним техникама (рељефу, мозаику и витражу), уграђена у ентеријер улазне зоне зграде.

Сл. 1 / Пословно-стамбена зграда у Кондиној број 1а, 2018. (фотографија Ј. Гаџић)

У пројектовању трособних станова основна идеја пројектаната управо се кретала у правцу остварења сложеног и истовремено целовитог простора за дневни боравак. Уска и дугачка спаваћа соба, мали интимни угао у дну простора, у самом средишту стана оријентисани су према југоистоку, према сунцу и светлу: целокупни овакав експериментални ансамбл одише прилагођавању људским потребама.¹⁵ Када се сагледа укупан резултат, зграда у Кондиној број 1а се свакако истиче у низу сличних покушаја који су у то време реализовани. Она је посебно занимљива као настојање да се оствари једна мала стамбено-рад-на целина.¹⁶

Нагли послератни урбани развој Београда условио је интензивну стамбену изградњу, али је индивидуална породична изградња у ужем градском подручју ограничена, у корист вишетажних колективних зграда.¹⁷ О оваквом стању у стамбеној архитектури сведочи пример адаптације резиденције Швајцарске амбасаде у Ули-

Сл. 2 / Скупштина општине Обреновац
(фотографија М. Правдић)

ци Андре Николића број 30, на Сењачкој падини. На пројектној документацији, која се чува у Историјском архиву града Београда, као главни пројектанти су потписани Јованка Јефтановић и Михајло Митровић, а као сарадник Н. Ђорђевић.¹⁸ Они су приступили адаптацији објекта изграђеног још 1930. године за потребе швајцарског амбасадора и његове породице, о чему сведочи обимна документација у виду грађевинских дозвола, техничких извештаја и дописа, вођена током 1962. године. Адаптација је у целини завршена већ 1963. године.¹⁹

Према њиховој замисли, постојећи објекат се преуређује тако што се спратни део у целини задржава у свом габариту и истим висинама, док се приземни део руши и замењује новим спратним делом, па ће се објекат састојати од приземља и спрата.²⁰ Грађевину карактерише квадратна основа, с једноставном организацијом простора у сведеном габариту двоводне конструкције.²¹ У диспозицији објекта спратни део је намењен сервису, где се у приземљу налазе кухиња и офис, а на спрату стамбене просторије запосленог особља. Дограђени део у приземљу садржи салон и трпезарију, а на спрату су стамбене просторије одраслих, деце и гостинска соба.

Нови део је изграђен у опеци с армиранобетонским таваницама. Изнад таваница спрата је

Сл. 3 / Робна кућа у Обреновцу
(фотографија М. Правдић)

постављен кров на облогама од борових дасака, прекривен ћерамидом који прати обресе и конструкцију старијег крова.²² Унутрашњост објекта је раскошно обрађена, уз коришћење квалитетних материјала, попут шпанованог тепиха у салонима, мермера у холу, паркета и керамичких плочица у трпезарији и сервисном тракту. Ови елементи били су и предуслов да се на чистим фасадним равнима развије лапидаран архитектонски цртеж алтернирањем наглашених отвора и мирних зидних маса, чијем визуелном ефекту посебно доприносе материјали попут фуговане печене опеке, мозаичке плочице, вештачки камен, теракота и стаклене призме.²³

Почетком шездесетих година двадесетог века, архитекта Јованка Јефтановић је била ангажована да изради пројекат објекта у којем ће бити смештена Скупштина општине Обреновац (сл. 2). Објекат се налази у Улици Вука Караџића број 74 и највероватније је настао крајем шесте и почетком седме деценије двадесетог века.²⁴ Чине га два подужна, правоугаона тракта повезана ходником, са скелетним конструктивним системом. Састоји се од канцеларија и осталих пословних просторија које својим распоредом и унутрашњом организацијом у потпуности одговарају намени објекта. У изградњи Општине су коришћени камен, фугована опека

Сл. 4 / Нацрт реулације Барајева
(фотографија Ј. Гачић)

и бетон који споља нису малтерисани, док су у унутрашњости сви зидови глетовани и омалтерисани. Фасаду карактерише добро срачуната равнотежа једноставних, модуларно чистих облика и употребљених материјала – смењују се опека и један вертикални појас од камена дуж читавог тела грађевине. Једноставан склоп маса допуњују прозори који су ритмично постављени један поред другог тако да осветљавају радне просторије. Динамичност објекту пружају раван кров шиљасто завршен на угловима, као и улаз обележен надстрешницом постављеном на два бетонска стуба.

Након изградње зграде Општине Обреновац, Јованка Јефтановић је ангажована да пројектује објекат нове Робне куће (сл. 3), који се данас налази у Карађорђевој улици број 6, у самом центру Обреновца. Према сећању и информацијама које је прикупио Дејан Ковачевић, најпре је 1968. године на месту некадашње летње биоскопске баште саграђен солитер, са становима и продавницама Трговинског предузећа „Посавина“. Након тога, 1969. године, изграђена је и свечано отворена нова Робна кућа због повећања броја становника у Обреновцу.²⁵ Простор испред објекта је био естетски уприличен, с ружичњацама и бистом првоборца Милосава Јовановића, по коме је Робна кућа носила име.

Зграда је подужне, правоугаоне основе, с приземљем и једним спратом до којег се долазило степеништем постављеним на средини тракта грађевине. Прилаз објекту је омогућен помоћу два улаза, маркирана бетонским надстрешницама које се простиру дуж целе грађевине, а постављене су на бетонске стубове. Као и код зграде Општине, коришћен је скелетни конструктивни систем с међуспратном конструкцијом и таваницама од армираног бетона. На готово истоветан начин је архитекта Јованка Јефтановић решила обликовање фасаде прочишћених и мирних маса. Изграђена је од фуговане опеке, уз коју је контрастиран хоризонталан омалтерисан појас од камена. Маркантна обележја представљају карактеристично решени прозори, као и раван кров шиљасто завршен на угловима.

Велики стваралачки допринос остварила је на пољу урбанизма, где је припремила регулацију Барајева (сл. 4), насеља које се налази недалеко од Београда. Преласком среског центра из Београда у Барајево, указала се потреба за извесном концентрацијом и уређењем овог места чије је средиште делимично плавила река пре извршене регулације.²⁶ Изразити рељеф непосредно уз долину пружио је могућност интересантних решења с растуриеним групацијама, слично типу шумадијских села. Постојећи објекти по свом квалитету нису постављали препреку оваквом планирању, док је њихова растуреност пружала могућност лаког уклапања у нову регулацију. Регулационом скицом у долини су предвиђени објекти административног, просветно-културног и привредног карактера, док су делови стамбеног насеља били инкрустирани у зеленило околног пејзажа и повезани с центром колским путем и пешачким стазама.²⁷ Изградња стамбених делова, с обзиром на прелазни тип насеља, била би углавном индивидуална с великим парцелама и са свега неколико спратних зграда у долини.

Закључак

Значај архитекте Јованке Јефтановић у српској послератној архитектури је вишеструк. Као

иновативна ауторка београдске школе архитектуре одбијала је строге постулате социјалистичког реализма, развијајући особен стваралачки приступ. Поред високих стилских и функционалних вредности, на својим објектима изграђеним у Београду исказала је посвећеност свим аспектима пројектовања и изградње, преко разраде детаља ентеријера до елаборираних техничких система функционисања зграде. Њена брига о усклађивању свих аспеката неопходних за испуњење основних и естетских потреба чове-

ка, приметна је и у урбанизму, када је била ангажована на изради регулације Барајева у циљу постизања складног и практичног насеља. Кроз опсежно истраживање дела Јованке Јефтановић, отвара се потреба за даљим проучавањем њеног укупног рада.

Јелена Д. Гачић,
историчар уметности
Београд
jgacic@sezampro.rs

НАПОМЕНЕ:

- 1] О историјату породице Јефтановић видети: <http://www.zlatibor.rs/vest/jovanka-jeftanovic-je-zlatiboru-udahnula-lepotu> [20. 4. 2018]
- 2] Марковић 1939: 123.
- 3] Маневић 2008: 170.
- 4] Митровић 1994: 102.
- 5] Милашиновић Марић 2017: 17.
- 6] Живанчевић 2012: 546.
- 7] Игњатовић 2012: 692.
- 8] О делатности београдске школе архитектуре видети: Маневић 1972; Stojanović i Martinović 1978.
- 9] Милашиновић Марић 2017: 237.
- 10] Кадијевић 1999: 33.
- 11] *Истио*.
- 12] *Истио*: 34.
- 13] *Истио*.
- 14] Милашиновић Марић 2017: 238.
- 15] Маневић 1962: 28.
- 16] *Истио*.
- 17] Митровић 2012: 45.
- 18] ИАБ, ОГБ, ф-VII-3-1963.
- 19] *Истио*.
- 20] *Истио*.
- 21] *Истио*.
- 22] *Истио*.
- 23] Митровић 2012: 45.
- 24] Претпоставља се да је пројектна документација зграде Општине и Робне куће у Обреновцу уништена током мајских поплава 2014. године.
- 25] О историјату Робне куће у Обреновцу видети: <https://obrenovac.org/od-igle-do-lokomotive-prica-o-robnoj-kuci/> [17. 2. 2018]
- 26] Митровић 1953: 244.
- 27] *Истио*.

ЛИТЕРАТУРА:

Đenić, R. M. (2018), *Jovanka Jeftanović je Zlatiboru udahnula lepotu* [internet], dostupno na <http://www.zlatibor.rs/vest/jovanka-jeftanovic-je-zlatiboru-udahnula-lepotu> [20. 4. 2018]

Живанчевић, Ј. (2012), *Социјалистички реализам у архитектонској и урбанистичкој теорији и пракси Југославије*, докторска дисертација, Архитектонски факултет, Универзитет у Београду.

Ignjatović, A. (2012), *Tranzicija i reforme: arhitektura u Srbiji 1952–1980*, u: *Istorija umetnosti u Srbiji XX vek. Realizmi i modernizmi tokom hladnog rata 2*, ur. Šuvaković M., Beograd: Orion art: 689–710.

Kadijević, A. (1999), *Mihajlo Mitrović: projekti, graditeljski život, ideje*, Beograd: Muzej nauke i tehnike.

Kovačević, D. (2017), *Od igle do lokomotive: priča o Robnoj kući* [internet], dostupno na <https://obrenovac.org/od-igle-do-lokomotive-prica-o-robnoj-kuci/> [17. 2. 2018]

Maneвић, Z. (1962), U potrazi za savremenim stanom, *Arhitektura urbanizam* : časopis za arhitekturu, urbanizam, primenjenu umetnost i industrijsko oblikovanje (Beograd): 23–29.

Maneвић, Z. (1972), *Srpska arhitektura 1900–1970*, Beograd: Muzej savremene umetnosti.

Маневић, З. (ред.) (2008), *Лексикон неимара = Encyclopaedia architectonica*, Београд: Грађевинска књига.

Марић Милашиновић, Д. (2017), *Полејне њедесејте у српској архитектури*, Београд: Орион арт.

Марковић, В. (1939), *Именик дипломираних инжењера и архитекаца на Техничком факултету Универзитета у Београду: 1919–1938*, Београд: Технички факултет.

Митровић, М. (1953), *Градови и насеља у Србији: развој, урбанистички планови и изградња: 1946–1951*, Београд: Урбанистички завод НРС.

Митровић, М. (1994), Јованка Јефтановић: in memoriam, *Arhitektura i urbanizam* : часопис за просторно планирање, урбанизам и архитектуру, година 1, број 1 (Београд): 102.

Mitrović, M. (2012), *Arhitektura Beograda: 1950–2012*, Beograd: JP „Službeni glasnik“.

Stojanović, B. i Martinović, U. (1978), *Beograd 1945–1975 : Urbanizam : arhitektura*, Beograd: Tehnička knjiga.

Summary: JELENA GAČIĆ

BELGRADE OPUS OF ARCHITECT JOVANKA JEFTANOVIĆ

Jovanka Jeftanović belongs to an important generation of female architects who graduated from the Faculty of Architecture of the University of Belgrade prior to 1941, and whose professional career spanned the post WWII period, from 1940s to 1960s. In addition to the opus she created on the Mount Zlatibor and the city of Kragujevac, the designs she authored in Belgrade and its surroundings, while working in eminent town planning and designing offices, are also worthy of admiration. Having acquired vast town planning experience, she set up a designing office “Projektbiro” in 1955, with her colleagues Mihajlo Mitrović and Radivoje Tomić, where she worked until she retired in 1968. Through their collaboration, in 1957 they constructed a residential and commercial building in 1a Kondina Street. This is a compact space intended for work and residing, which also housed the business premises of the “Projektbiro” designing office. Next, she expressed her enviable architectural skills during the adaptation of the Swiss Embassy in Belgrade (which she performed together with Mihajlo Mitrović). This building is unique for its double pitch roof and simple façade surface; the buildings of Municipality and Department Store in Obrenovac, constructed in the spirit of modern architecture following international trends, were functionally adjusted to their purpose. In addition to high values of functionality and style, Jovanka Jeftanović is known for her dedication to all aspects of designing and construction, as well as the harmonisation of exterior and the interior. Her architectural style is characterised by flat, simple and cleansed forms, as well as frequent usage of stone and brick for facing. She used sculptors’ works and expensive material, such as Venetian mosaic and ceramic tiles, in order to enrich a simple façade surface. Once again, she displayed the fulfilment of basic and aesthetic human needs in the area of urbanism when she was commissioned to prepare the urban plan for Barajevo, a municipality near Belgrade. The importance of architect Jeftanović in the Serbian post-war architecture is multiple because she entered the architecture stage of that time as an innovative designer of the Belgrade architecture school, defying strict principles of socialist realism with the aim of developing her personal creative approach that is primarily embodied in her Belgrade opus.

Jelena D. Gačić,
Art Historian
Belgrade
jgacic@sezampro.rs

Illustrations:

- Fig. 1 Residential and commercial building in 1a Kondina Street, 2018 (photograph by J. Gačić)
- Fig. 2 Obrenovac Municipality building (photograph by M. Pravdić)
- Fig. 3 Department Store in Obrenovac (photograph by M. Pravdić)
- Fig. 4 Barajevo Draft Regulation Plan (photograph by J. Gačić)